

Ведмедівська попівна

Антін Лотоцький

Батько й донечка

Давно це було! Гетьманську булаву держав тоді на Україні славний Петро Дорошенко. Сумні були часи. Безнастанні війни й безупинні наїзди ворогів так знищили, зруйнували Україну, що ціліські простори стояли пустинею. Отоді й хижа татарва далася Україні в знаки, за всі часи. Нищила й грабувала села й міста, а людей, одних убивала, других забирала в ясир. І —

Зажурилась Україна, що нігде прожити,
Витоптала орда кіньми маленькі діти,
Ой, маленьких витоптала, великих забрала
Назад руки постягала, під хана погнала.

Немало нашого народу каралося тоді в татарській і турецькій неволі. Чоловіки в каторзі бісурменській, а жінки і дівчата по бісурменських гаремах.

Сумні часи були! Недаром і прозвав їх український народ руїною...

У тих то часах жив на гетьманській Україні, в містечку Ведмедівці, священик о. Хведір. Був він таки ведмедівський уроженець. Вже його дід, а потім і батько тут попували. За молоду о. Хведір козакував, і побував на Січі. А коли український нарід, під проводом Богдана Хмельницького, зірвався до бою за свою волю,—то й він поспішив туди й не в одній битві зазірав смерті в очі. Щойно по Переяславській раді кинув бурлацьке, вояцьке життя й повернув у рідну Ведмедівку. Тут незабаром він оженився. Спершу став при батькові за діякона, а коли батько помер, обібрала його ведмедівська громада своїм священиком.

Гарно та й любо жилося о. Хведорові з молодою жінкою. Небаром народилася їм донечка? Улянка. Щасливі були. Та недовго тривало це щастя. Жінка о. Хведора згинула, як Улянці було ще п'ять років. А сталося це так. Отець Хведір поїхав чогось у Чигирин. Несподівано напали татари на Ведмедівку й кинулися грабувати містечко, Кількох із них напало й на попівство. Тут була лиш молода попадя з донечкою Улянкою. Улянка бавилася в садку за хатою, а мати поралась в хаті. Татари кинулися на матір. Хотіли взяти її в ясир. Та попадя вхопила шаблюку й хоробро відбивалася нею від татар. Один татарин таки й упав від її шаблі. Бачать татари, що не візьмуть попаді живцем, і кинулися на неї з шаблями. Вже кілька шабель зранило її. Не мине її смерть. Та не про себе вона дбає, не собою журиться героїська мати. Там за стіною, в садочку, її донечка Улянка! Її мусить вона рятувати від татар! Тож сперлася на двері плечима й дальше відбивається від напасників. Щораз слабше, щораз повільніше відбивається, бо ран щораз більше від татарських шаблук і сили все більше опускають. Та все таки ні один удар не паде надармо. Кожен удар лишає на татарських тілах кривавий слід. Аж

один татарин рубнув її шаблюкою в голову й закривавлена повалилася попада долі поперек дверей, побіч татарина, що його вбила. Так загородила собою вихід у садок, де бавилася її донечка...

Так і найшли її люди, що їм удалось втекти в ліси, а тепер по відході татар повернули. Улянку забрали добрі люди до себе, поки не вернув батько. Як приїхав о. Хведір і почув, яке горе стрінуло його, аж сплакав колишній козак.

Ненечку поховали в садку, під вишнями. І о. Хведір лишився сам один з маленькою Улянкою.

Мала Улянка була одинока його потіха. Люба була це дитина. Всюди було її повно, всім цікавилася. Та над усе любила слухати оповідань про запорожців,— про їх славу Січ, про їх походи, про батька Богдана, як то він цілу Україну висвободив, про його славний та величавий вїзд у серце України, в Київ, про хижацькі напади татар і турків.

А хто ж краще знав про це все оповідати, як не о. Хведір, батько її. Він же-ж все це сам пережив, на власні очі бачив!

Любила вона слухати батькових оповідань, дуже любила. А вже найчастіше казала собі оповідати про татар та турків, їх вона дуже ненавиділа за напади, за всі лиха, за всі нещастя, які вони наносили на Україну.

Наслухалась і чимало жалісних пісень та дум кобзарських про важку турецьку каторгу, про терпіння українських невольників у чужій, непривітній Туреччині, — як вони там, чи то в мурованих склепах підземних, пропадають, чи на Галерах бісурменських, по два, по три до купи посковувані, веслами гребуть, як вони там караються та Господа благають, щоб визволив їх бідних невольників

З тяжкої неволі турецької,
З каторги бісурменської —
На тихі води,
На ясні зорі
У край веселий,
Між мир хрещений...

Чимало й Ведмедівка витерпіла від хижої татарви. Вже й Улянка затирила один такий напад, саме цей, коли неньку втратила.

Всі ті оповідання дуже розпалювали дитяче серденько.

— Яка шкода — говорила не раз мала Уляна до батька — що я не хлопець! Я пішла би на Січ, навчилася б там воювати й відімстила б на бісурменах всі кривди, які вони нам заподіяли; заплатила б їм за смерть неньки.

О. Хведір усміхався на це, гладив донечку по її руському волоссячку й говорив:

— Не журися, моя маленька козачко, є й без тебе досить завзятих козаків-молодців, що вміють відімститися ворогам за всі кривди.

Минали літа за літами. Улянка росла, виростала на дівчину-красуню. Вже їй дев'ятнадцята весна. В Улянці залюбився син курінного писаря, Ілля. Ілля був дуже гарний, стрункий чорнявий козак, то ж і Улянка його полюбила. Та батько Уляни не хотів про нього чути. О. Хведір хотів, щоби його донечка була щаслива. Ілля ж зовсім не

був із тих, що за ним жінка могла бути щаслива. Батько дав був його до шкіл до Києва, щоб учився на священика. Ілля втік відтіля на Січ. Та й там не довго попасав. Вернув додому, й тепер його батько мав із ним справжній клопіт. Він ні до чого не брався, ні до чого путящого й не був здатній. Однак галабурди виправляти в місті — до цього мов уродився. Міщани часто-густо жалілися на нього його батькові, а то й перед сотника жалоби заносили на нього.

Такий був Ілля, то ж і не диво, що о. Хведір і чути не хотів про нього і з нічим відправив його старостів.

Улянка не дуже побивалася, хоч і не переставала любити Іллі. Вона все ще не тратила надії, що батько вкінці згодиться на їх подружжя.

Та не так Ілля. Відмова о. Хведора заболіла його вкрай, вразила його гордість. Лютило його й це, що Улянка, як йому здавалося, не дуже за ним побивалася. Коли намовляв її, щоб покинула батька й утекла з ним, то вона рішуче відмовилася від цього.

Ілля постановив помститися за таку зневагу. Ждав тільки нагоди...

Тривога

Було гаряче літо. Саме жнива. Люди сливе всі в полі, коло хліба, женці й жниці жнуть збіжжя. В'язальники та в'язальниці в'яжуть в снопи.

Працюють люди, хоч сонце пражить, піт їм із чола ллється. Срібlistі серпи поблискують в проміннях золотого сонця, а колосисті поля так і лунають від співів веселих жниць та женців. Уродився хліб гарний, і радіють люди. Вже не загляне до хат страшна, люта мара голоду. Гарний урожай !...

І о. Хведір біля женців. І він радіє, що хліб так гарно зародив. Веселий, сміється, жартує з женцями.

Мигають серпи проміж збіжжям, щораз більше снопів, щораз більше кіп на полі.

"Як на небі зірничок,
Так на ниві копичок..."

Сонце піднялось вгору — настало полудне. Женці й жниці повідкладали серпи, в'язальники й в'язальниці покинули в'язати снопи й позасідали в холодочках до полуденку.

Споживають люди дар божий та перекидаються словами. І старі і молоді веселі й щасливі — журба, яка б не була, на сотню миль, здавалося, відлинула.

—А глядіть-но, глядіть — скрикнув один із женців,— глядіть, які тамечки ген-ген на шляху хмари куряви знялися. Що це може бути?

Люди позривалися й стали глядіти в даль.

І справді ген-ген на шляху, що вів у Ведмедівку, показалася курява. Великою сивою хмарою неслася вона все наперед...

—Що це було б? питаються женці одні в одних. Та відповіді немає.

Стоять люди та дивуються. А сива хмара все ближче й ближче до них.

Аж ось і вигнався з цеї куряви їздець. Гнав щодуху на спіненому коні.

Ось вже й порівнявся з женцями, що зчудовані гляділи на нього та на хмарища

куряви, які за ним котилися.

—Турки! —крикнув їздець і пігнав даліше.

Женці заметушилися. Одно-однісеньке слово й миттю поля, що ще перед хвилькою лунали співами, сміхами та жартами веселих та щасливих женців, наповнив жах та тривога...

За їздцем показалися драбинясті вози, навантажені всяким добром. За возами гнали товар та вівці.

На всіх лицах видно страх і поспіх. Погоничі раз-у-раз погукували на коней та підганяли їх. Усі спішили до Ведмедівки, щоб там скритися перед турками враз із майном. Ведмедівка була укріплена, і все люди, коли ворог напав на околицю, крилися в тім містечку.

І наші женці, почувши страшну вістку, покинули недожате збіжжя й мерщій подалися до міста.

А в місті теж був неабиякий рух. Гонець повідомив сотника, що турки наближаються, а той видав козакам і людности приказ, щоби лагодилися до оборони.

В місті рух! Козаки чистять зброю, оглядають гармати, направляють окопи. Навіть спокійні, невойовничі мешканці — купці та хлібороби—добувають зброю, яку хто має, й готовлять її. Старшина наглядає за роботою, видає прикази. Скрізь рух, гамір та метушня.

Зрадник

Прийшли турки — мов та чорна хмара. Прийшли й обступили місто довкола. Зараз вислали парляментаря до Ведмедівців. Цей виїхав наперед із білим прапором, почепленим до ратища, й закликав:

— Міщани! Піддайтеся! Коли піддастесь добровільно, нічого вам не станеться. Коли ж ні, то збуримо ваше містечко, а вас виріжемо немов курей Піддайтеся!

Сказавши це — ждав відповіді.

Міщани відповіли стрілами з гармат, рушниць і самопалів. Не видержали турки огню й поділися назад. Наперли вдруге, та знов мусіли відступити.

Бачать турки, що год", що приступом не візьмуть містечка, й обложили його довкруги. Гадають голодом змусити завзятих Ведмедівців до здачі.

Ведмедівці не боялися того. Харчів у них подостатком. Могли б видержати й довшу облогу. А й знали вони, що турки не майстри в облозі тай не люблять довго стояти на одному місці.

Попівна Уляна загрівала всіх до боротьби. За її намовою міщани зважилися навіть на випад з-за мурів і таки добре потурбували турків.

Не йде туркам.

— Ніщо не вдіємо з проклятими джаврами (невірними) — думають вони — дурно тільки час марнуємо.

І рішили на раді лишити в спокою завзятих джаврів і йти даліше добичі шукати.

Аж тут сторожа приводить до старшини молодого козака.

— Хто ти? — питають його.

— Я козак Ілля, писаренко.

— Що тебе привело до нас?

— А ось що! Ви здобуваєте наше містечко, та не здобудете його, бо й залога сильна й укріплення добрі й харчів доволі...

— Ну і що?

— А те, що як хочете, то я покажу вам тайний вхід до міста й ви дістанете його в свої руки. Мені саме поручили стерегти того входу й я безпечно можу вас провести тудию...

Турки повітрішували на козака очі з зачудовання. А одному з них мимоволі вирвалося:

— Так ти — зрадник!

— Я не прийшов питати тебе, хто я! Приходжу до вас, ще б жертвувати вам мою поміч. Коли хочете — добре! А коли моє не влад, то я зі своїм назад,— відповів бундючно Ілля.

— Ну, не ображайся так зараз, козаче. Покажи тайний вхід та й скажи ще, що ти жадаєш за це, бо чей же задурно...

— Нічого не жадаю! Тільки дасте мені відділ турків, що буде під моєю командою.

— Навіщо його тобі?

— Це вже моя річ! А в прочім і скажу. В нашого священика є дочка. Я її люблю, сватав її, та дістав гарбуза. Тепер хочу пімститися, хочу змусити її бути моєю.

Турки засміялися.

— А так, то кохання привело тебе до цього.

— Еге! — відказав Ілля і теж засміявся.

— Веди нас! — сказали турки.

Та й Ілля повів. Не думав над тим, якого тяжкого злочину допускається. Його душа вся була переповнена радістю, що його пім— ста вже ось і сповниться й Улянка, хоч і по неволі, таки буде його.

— Тепер покажу тобі, гордий попе, що значить Ілля, покажу! Пожалієш ти того, що погордив мною!

Турки тихо наближалися під мури міста. Попід землею вели до міста такі входи, що ними до води добиралися. От туди повів їх зрадник.

Лицарська смерть Улянки

Міщани запізно стямилися. Вже значна часть турків була в місті, коли міщани побачили, що тайний вхід зраджено.

Настало замішання. Люди не знали, що діяти, — чи тікати, чи боронитися.

Тільки козаки під проводом старого сотника держалися в ладі і хоробро відбивалися від турків. Уляна й тепер не спочивала. Вона всюди кидалася й закривала міщан.

— Люди добрі! — казала, вона — плачем і зойком нічого не вдіємо. Міста вже нам

не врятувати, бо ворогів більше. Скриймося до замку й відтіля відбиваймося. А тим часом може вдасться нам подати вістку в Чигирин, і відти прийде поміч.

Ця гадка подобалася людям і привела їх до рівноваги. Під охороною козацьких самопалів подалися всі до замку й тамечки замкнулися та відстрілювалися відтіля хоробро.

Це розлютило турків. Вони всі кинулися до Іллі:

— Ти обіцяв нам, що віддаси їх у наші руки! А бачиш — де вони..

Ілля заспокоював їх:

— Не бійтеся! Замок добудете легко. Там не стане їм припасів, і вони будуть змушені піддатися.

І турки обложили замок тісним перетечем, щоби змусити Ведмедівців до здачі.

Ведмедівці й довго не давалися і туркам таки навкучило стояти бездільно під мурами замку. І вони вже хотіли забиратися. Іллі дуже трудно приходилося намовити їх, щоб ще видержали. Він перейняв на себе роль парламентаря й став переговорювати з обложеними.

А Ведмедівцям уже справді став докучати голод і нестача води. Багато вже найшлося між ними таких, що радили піддатися.

Навіть старшина хилилася до здачі: Один тільки старий сотник не хотів про це й чути. Однак гадка інших старшин почала вже перемагати, і сотник вже потроху став схилитися на їх бік. Годі ж було одному проти всієї громади перти. Коли Уляна почула про це, що старшина думає здатися, пішла між них і сказала:

— Чи ж не сором вам, панове старшино, вам козакам, здаватися проклятим поганцям? Чи ж не обов'язок козака боротися до останньої краплі крови?

Почувши такі слова дівчини, старшина змішалася й мовчала. Тільки писар обізвався :

— Ет, що баба має мішатися до воєнних діл. Баба до горшків і кужеля, а не до ради, ані до шаблі. От що!

— Ви баби! — аж-скрикнула вражена Уляна — ви баби, ви труси нідлі, а не козаки! Та піддайтеся, коли вам не сором! Я не піддамся, а з тими, кому мила честь міста, честь України, буду боротися до останньої краплі крови!

Сказавши це — вибігла з ради.

Станула перед народом і каже:

— Люди добрі! Старшина ваша — зрадники! — Вони хочуть піддатися, хочуть сплямити честь нашого міста. Люди, не слухайте їх! Ви ж знаєте, що туркам нема що вірити. Вони все обіцяють, а коли піддамося, пов'яжуть нас і поведуть в ясир. Не дайте на поталу козацького імени. Борімся до останньої краплі крови! Краще згинуть в чесному бою, як годиться козакам, ніж пропадати в бісурменській неволі!

Палка промова молодої дівчини розбурхала завзяття в людей. Вони закликали:

— Не піддамося, не піддамося! Краще наложимо головами!

Нараз під замком роздався звук сурми. До замку наблизився Ілля на коні. В руці держав білий прапорець, знак, що приїздить для переговорів.

— Міщани! Піддайтеся! Ні на що не здасться вам ваша впертість. Як не піддастесь, то турки голодом виморять вас...

Хотів ще щось говорити, та Уляна, пізнавши Іллю, закликала:

— Геть, зраднику, ти впустив турків у місто! Геть!

А за попівною й другі кричали:

— Геть, геть, забирайся! Із зрадниками нема ніяких переговорів!

Із мурів замку посипалися рясні постріли.

Іллі не оставалося ніщо, як вдарити коня острогами й утікати. Він так і зробив.

Палка промова молодої дівчини й її грізна та смілива постава супроти зрадника так розпалили увесь нарід, що він готов був зараз і в найлютішу січу піти. В попівні Уляні не бачили тепер молодої, ніжної дівчини, а грізного й досвідченого вождя. Кругом Уляни залунали голоси:

— Випадьмо на турків! Випадьмо на турків! Веди нас Уляно! Коли старшина труси, так ти веди нас! Хтось уже й коня привів їй.

Уляна не надумувалась. Допала коня й з чималим відділом узброєних людей вискочила з міста та сміло наперла на турків.

Турки зразу змішалися! Не сподівалися нападу. Та коли побачили що відділ Ведмедівців невеликий, звернулися знов проти них. Почалася завзята січа. Турки, певні своєї переваги, сміло вдарили на Ведмедівців. Та й Ведмедівці, заохочені палким словом і власним приміром дівчини, що попереду них гнала на коні, билися завзято. Блискають шаблі сталеві, кров червонить землю, кипить люта боротьба. А Улянка все попереду.

Аж тут навинувся Ілля й крикнув до турків:

— Живцем, живцем узяти ту дівчину!

Й Улянка побачила Іллю. Гнана жаждою пімсти з добутою шаблею кинулася на зрадника. Та він скрився за турків, Туррки, послухні приказів Іллі, старалися взяти попівну живцем. Та це їм не вдалося. Від її шаблі й пістолів падали турки один за одним. Без милосердя рубала вона на всі боки. А бажанням її було дістатись до Іллі: Хотіла розправитись зі зрадником А він усе накликує на турків:

— Живцем, живцем беріть її!

Падуть турки, але й її дружина зменшується. Багато упало, чимало дісталось в полон. Та попівна все ще бореться й намагається продістатись до зрадника. Нараз він зихитався. Чиясь куля поцілила його. Захитався й упав із коня.

— Пропадай, зраднику!— крикнула вона. — Не гинеш, як козак, але як трус від блудної кулі.

Турки, побачили, що він впав, розлючені кинулись на Уляну. Вона не пускає шаблі з рук. В погоні за зрадником відділилась від своїх і не помітила що вона сама самісенька посеред ворогів. Турки забили її. Вона впала з коня, закривавлена. А з її дружини вже лиш невеличка горстка. Бачать Ведмедівці, що смерть вже не мине їх, то ж б'ються хоробро, не піддаються. Краща славна смерть, як соромна неволя...

Нараз, позаду турецького табору, роздалися постріли. Серед турків зчинився

переполох. Налякані подались там, відкіля греміли стріли. Це додало хоробрій горстці Ведмедівців відваги. Вони кинулися з подвоєним завзяттям на ворогів.

Вже й із замку побачили замішання в турецькому таборі. Побачили й полк чигиринських козаків і зараз догадалися, що це їм поміч прийшла, що їх послові вдалося щасливо продертися крізь турецький табор. Заохочені приходом відсічі, вийшли Ведмедівці з замку й ураз з позісталою горсткою наперли з одної сторони на турків. З другої сторони сікли бісурменів Чигиринці. Взяті в два вогні, кинулися турки навтеки. Ведмедівці з Чигиринцями гнали їх геть далеко й ще чимало турків післали на той світ.

* * *

Прогнали турків Ведмедівці й забралися розшукувати погібших рідних. О. Хведір також найшов тіло дорогої донечки й поховав її в садку. Під зеленими вишнями, біля могили хороброї попаді, виросла свіжа могила її донечки, що віддала життя в обороні рідного міста.

О. Хведір лишився тепер круглим сиротою. Потішався тільки тим, що його дочка згинула хороброю і славною смертю, як справжня козачка.

Тіла Іллі ніхто не шукав. Мабуть поховали його враз із турецьким трупом. А може й так круки та ворони роздзьобали його. Писар, батько Іллі, впав також у бою. Щасливий! Не довідався до смерти, якого злочину допустився його син...

* * *

Давно те минуло. Із могили попівни нині може й сліду немає, та український народ і досі не забув про хоробру попівну і досі лірники та кобзарі по всій Україні згадують у своїх піснях як то:

Ведмедівська попівна горос учинила,
Сімсот турок-яничар з коней повалила.

Ніколи не забуває український народ тих, хто для добра рідної країни не жалів своєї крові, не жалів життя.

Пісня про Ведмедівську попівну

Славний город Ведмедівка
Всіма сторонами,
Не много в ній люди жили
Перед ворогами.
На святую Пречистую
В усі дзвони дзвонять,
А старії і малії
У голос голосять:
"Вийдіть, вийдіть, Ведмедівці,
Проти орди з хлібом!
Най не мститься ворог лютий
Над хрещеним людом!"

"Ой, не будемо, прокляті,
Не будем кориться —
Єсть у нас оружие ясне —
Будем борониться!"
Ведмедівська попівна
Горос учинила:
Сімсот турків-яничар
З коней повалила.
А в суботу у полудне
Города достали,
Старих людей, славних міщан,
Всіх під меч побрали.
До заходу соняшного
Церкви грабували,
Священика, отця Йвана,
В річці утопили.
До престола, до святого,
Коників в'язали,
А ризами, патрахілями
Коней накривали.
А в неділю дуже рано
Не в дзвони дзвонили —
То старії й молодії
Ревно голосили.

Джерело: Фельдкірх — Форарльберг, ВИДАВНИЦТВО "ЗАГРАВА", 1946.